

**Les excavacions arqueològiques com a espais d'aprenentatge en
competències de recerca**

Del treball de camp al laboratori

Sancho i Planas, Marta
Universitat de Barcelona
Departament d'Història i Arqueologia – Facultat de Geografia i Història
C/ Montalegre 8 /08001/Barcelona/Espanya
msancho@ub.edu

Soler Sala, Maria
Universitat de Barcelona
Departament d'Història i Arqueologia – Facultat de Geografia i Història
C/ Montalegre 8 /08001/Barcelona/Espanya
mariasoler@ub.edu

Solé Barjau, Queralt
Universitat de Barcelona
Departament d'Història i Arqueologia – Facultat de Geografia i Història
C/ Montalegre 8 /08001/Barcelona/Espanya
queraltsole@ub.edu

1. RESUM:

Exposarem les activitats formatives que portem a terme dins de projectes de recerca arqueològica i en les assignatures pràctiques del grau d'arqueologia les quals es concreten en el treball de camp i en tasques de laboratori. En aquests projectes, la participació d'estudiants és imprescindible per realitzar les excavacions i pel posterior tractament dels materials i objectes recuperats. Aquestes activitats es desenvolupen en jaciments i en laboratoris, en ocasions fora de l'àmbit de formació reglada, en espais externs a la universitat i a les seves aules.

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

---

2. ABSTRACT:

We will present the training activities we carry out within archaeological research projects and in practical classes to obtain the degree in archeology, which are specified in field and laboratory tasks. In these projects, student participation is critical to the excavation and subsequent treatment of recovered materials and objects. These activities take place in archaeological sites and laboratories, outside the formal training area, outside the university and its classrooms.

3. PARAULES CLAU: 4-6

Arqueologia, treball de camp, laboratori, competències de recerca

4. KEYWORDS: 4-6

Archaeology, Fieldwork of Archaeology, Lab Work, Research competencies

5. DESENVOLUPAMENT:

Introducció

Tradicionalment les campanyes arqueològiques impulsades per la Universitat de Barcelona han comptat sempre amb la participació d'estudiants que dedicaven part de les seves vacances a col·laborar en diferents jaciments i projectes arqueològics. La implicació en les campanyes arqueològiques de camp tenia continuïtat en l'estudi de materials i en l'elaboració de les memòries d'excavació que es realitzaven durant el curs. Aquestes activitats no estaven reglades i no suposaven l'obtenció de cap reconeixement oficial, però era la manera de formar-se com a arqueòleg quan no existia el grau d'Arqueologia.

En l'actualitat aquestes pràctiques continuen funcionant tot i que, dins del grau d'Arqueologia, també estan previstes unes pràctiques de camp avaluades com una assignatura més, la majoria de les quals, són, al seu torn, excavacions incloses dins de projectes de recerca. En principi unes i altres campanyes haurien de ser molt similars pel que fa a la formació, tot i que els directors detectem una actitud més lliure i relaxada dels estudiants en les campanyes que no estan vinculades a una assignatura ni a una qualificació de la mateixa. Aquesta realitat facilita l'aprenentatge, sobretot pel que fa a l'adquisició de competències en recerca, i és per això que molts estudiants continuen considerant la seva participació com la millor manera per formar-se en aquesta disciplina.

Espais de formació

En el cas que ens ocupa, els espais de formació són els mateixos jaciments on desenvolupem la nostra tasca com a arqueòlegs. Segons les característiques pròpies de cada jaciment, les condicions físiques, de treball i de convivència són unes o altres, però en tots els casos hi ha un important aspecte que és el de la vida quotidiana (Castell, 2009, 30-31). Durant un parell de setmanes, els membres de l'equip solen compartir l'espai de vida a més del de treball per la qual cosa resulta del tot necessari un bon clima de convivència per garantir uns bons resultats en la feina diària. Aquest aspecte cal tenir-lo molt en compte des d'un principi, ja que sovint no es donen les millors condicions d'intimitat i confort, i la feina és molt exigent físicament, comparable amb el treball que realitza un obrer de la construcció (Fig. 1).

Per altra banda, en la majoria de casos l'activitat es realitza a l'aire lliure i durant els mesos d'estiu, amb el que això comporta de manca d'espais de descans còmodes i de calor.

L'aprenentatge, per tant, va més enllà de l'estrictament acadèmic o de recerca, ja que intervenen molts altres factors i l'equip està sotmès a unes condicions que, per a molts,

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

---

resulten absolutament noves en la seva experiència de vida. Pels directors suposa desenvolupar una sèrie d'estratègies de gestió de l'equip que també van més enllà de la tasca formativa en arqueologia. Tot això fa que una campanya arqueològica sigui, en molts casos, una escola de vida (Sancho, 2015, 45-47).

L'equip i la seva gestió

Independentment d'aquestes consideracions prèvies, i centrant-nos en l'aspecte formatiu dels participants, es fa del tot necessari organitzar l'equip per tal que cada un dels seus membres sàpiga quina és la seva funció en cada moment. En els dies de treball de camp, cal portar a terme una sèrie de feines que han de permetre obtenir les dades i els materials amb els que es treballarà la resta de l'any. El compromís de tots els participants ha de ser molt alt i l'exigència és màxima. En aquest entorn, el treball en equip, la col·laboració i l'ajuda mútua resulten imprescindibles, així com la capacitat d'iniciativa i de presa de decisions.

També cal tenir cura en l'elecció dels membres de l'equip per cercar un equilibri entre els experimentats i els novells. D'aquesta manera s'aconsegueix un grup capaç i que a l'hora garanteix el relleu generacional, aspecte del tot imprescindible quan es tracta de donar continuïtat a una recerca que, en el cas d'alguna de nosaltres, ja compta amb 30 anys de durada. Per això comptem amb estudiants de grau de diferents cursos i amb doctors, professors i investigadors d'experiència consolidada. També tenim en compte la paritat de gènere i les característiques pròpies del jaciment a excavar per prioritzar els participants que millor s'hi puguin adaptar (Fig. 2).

La realitat de la feina i de les condicions de vida i treball ens obliga a optimitzar les capacitats de cada membre de l'equip. L'equilibri entre força i traça es concreta en l'experiència en l'ús de les eines manuals (pics, pales, paletins, carretons...), en l'habilitat en la utilització d'eines de precisió (màquines de fotografar, teodolits o nivells òptics, ordinadors, GPS...) o en la capacitat en el control dels sistemes de registre arqueològic (fotogrametria, fitxes de camp, dibuix, mesures...) (Agbe-Davies et al., 2014).

L'equip s'organitza en grups de treball formats per 4 o 5 membres amb capacitats diverses, segons les feines que tenen encarregades, i amb capacitat d'autogestionar-se.

A l'inici de cada jornada es planifica el que cal fer a partir del punt on es va deixar el dia anterior i es posen sobre la taula els problemes que poden sorgir per tal de reestructurar els grups si fos necessari.

Durant tota la campanya i cada dia, en cada jornada de treball, es tenen molt en compte aspectes com: la salut i condició física de cada participant, per evitar situacions de risc com ara accidents, desmais per fatiga o per deshidratació, per exemple; la incompatibilitat de caràcters, que apareix sempre en un grup nombrós, per evitar comprometre el bon desenvolupament de la campanya; les capacitats de cada membre

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

---

per tal d'encomanar-li allò pel qual està preparat o per introduir-lo en noves tasques que cal que aprengui; i l'estímul de la solidaritat i del treball col·laboratiu, per abordar algunes feines que requereixen de la intervenció conjunta i de l'ajuda mútua (Castell, 2009, 29-30) (Fig. 3).

La resposta dels estudiants

La majoria dels nous participants es troben en un entorn que és del tot nou per a ells i són molt conscients que se'ls ofereix una possibilitat única d'aprendre allò que necessitaran per al desenvolupament de la seva tasca professional (Fredericksen, 2005). Des de l'inici se'ls convida a participar en un projecte de recerca en la mesura de les seves capacitats i les seves ganes d'implicar-se. Se'ls demana compromís personal i actitud positiva, tant pel desenvolupament de la feina arqueològica com per la convivència.

En la majoria d'ocasions la seva resposta és molt bona, s'esforcen, s'adapten i s'integren en el grup en tots els sentits. El contacte directe amb les evidències arqueològiques, el debat que es realitza en el propi jaciment per tal d'interpretar les restes, la necessitat d'identificar uns materials i de donar-los un sentit dins del conjunt, suposa una gran oportunitat d'aprenentatge real, dins d'un projecte de recerca real i amb problemes reals. Els participants en prenen consciència i la seva actitud sol respondre a les expectatives.

La campanya arqueològica dins d'un projecte de recerca: un exemple de formació en el treball de camp

Les campanyes arqueològiques que s'emmarquen dins de projectes de recerca competitius, ofereixen, als seus participants, un entorn de treball/aprenentatge totalment integrat amb el que és la veritable recerca dins d'aquest àmbit de coneixement (Santacana, 1996; Bardabio et al., 2013). Els projectes estan avalats pels centres de recerca, en el nostre cas per la mateixa Universitat de Barcelona, i tenen uns objectius que cal complir.

Prenem com exemple la campanya arqueològica al jaciment dels Altimiris de l'any 2019. Els treballs que s'hi havia de realitzar tenien tres vessants diferents:

- Tasca 1: Desbrossament, extracció de soques d'arbres i aixecament del nivell superficial en un sector nou que calia començar a excavar
- Tasca 2: Continuació de les excavacions del sector que ja havia estat desbrossat en campanyes anteriors
- Tasca 3: Registre i documentació fotogramètrica i topogràfica de diversos sectors del jaciment

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

L'equip estava configurat de la següent manera:

Equip de direcció:

- Directora del projecte: Professora de la Universitat de Barcelona
- Directors d'excavació: 1 Arqueòleg professional més 1 ajudant de direcció

Participants experimentats

- Doctora en Història investigadora autònoma
- Doctor en Història professor de la UB
- Doctor en Història investigador autònom
- 4 doctorands becaris investigadors en formació

Participants amb un mínim d'una campanya d'experiència dins dels nostres projectes

- 2 graduades en arqueologia
- 2 estudiants de 4rt curs d'arqueologia

Participants novells

- 4 estudiants de 2on i 3er d'arqueologia

Es van organitzar dos grups de treball per realitzar les feines 1 i 2, amb participants dels 3 nivells d'expertesa de forma equitativa. Els participants experimentats coordinaven les tasques que calia realitzar i guiaven a la resta en la pràctica i les tècniques més adequades. Els membres de l'equip de direcció supervisaven les tasques de forma col·legiada, sempre atenent les opinions que sorgien de cada un dels equips.

Per la feina 3 es va organitzar un equip format per l'arqueòleg director i dos participants experimentats. A aquest equip de treball s'afegien, de forma rotativa, els participants dels altres grups als que s'anava formant en les tasques més complexes de registre, fotogrametria i topografia (Fig. 4).

Durant la campanya els equips de treball s'anaven reorganitzant segons les tasques que calia fer. Així, per exemple, si calia desplaçar un munt de pedres, tots els participants s'organitzaven en cadena per fer la feina de forma més efectiva. Diàriament s'anaven redistribuint els participants de manera que els menys experimentats poguessin realitzar la totalitat de tasques, tant les menys especialitzades com les més complexes.

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

Aquesta organització permet que la majoria de les dificultats tècniques relacionades amb la pràctica arqueològica es resolguin dins de cada grup de treball. Les decisions es comuniquen a algun dels directors prèviament filtrades i debatudes dins del mateix grup. Aquest aspecte és molt important ja que d'aquesta manera s'agilitza el treball i la presa de decisions tot i que en algunes ocasions cal donar temps a cada grup perquè resolgui les situacions en les que es troba.

L'autogestió dels diferents grups és clau i requereix d'una determinada actitud participativa, honesta i oberta que es demana a tots els participants. L'observació i valoració d'aquestes actituds per part de l'equip de direcció i els participants més veterans, condicionarà l'acceptació dels més novells en excavacions futures i aquest aspecte actua com una motivació extra en el grup de participants més novells.

La campanya arqueològica com a assignatura: l'exemple del Monestir d'Alguaire

La implantació del grau d'Arqueologia a la Universitat de Barcelona va suposar el desenvolupament de pràctiques curriculars en diversos jaciments arqueològics, a través d'una matèria pràctica específica denominada "Treball de Camp". Es tracta d'una assignatura de caràcter obligatori (6 crèdits), cursada durant el segon semestre del tercer i quart curs de l'esmentada titulació, que té com objectiu dotar els estudiants de les competències necessàries per a l'exercici de la professió (treball en equip, creativitat i emprenedoria, transformació de dades en coneixement històric, anàlisi crítica de i aplicació de metodologies específiques, gestió de la informació, interpretació de dades complexes, capacitat de lideratge).

El Monestir d'Alguaire (el Segrià) és un dels jaciments on els estudiants poden desenvolupar l'assignatura. Es tracta d'un monestir femení hospitaler construït el segle XIII i abandonat a final del segle XVII. El seguiment de les tasques formatives compta amb:

- 2 directors d'excavació (un d'ells, com a tutor del grup)
- 8 estudiants de 3er i 4rt curs del grau d'Arqueologia

L'excavació es desenvolupa durant quinze dies i amb uns horaris adaptats a les elevades temperatures de la plana del Segrià a l'estiu: de 7:00 a 12:00 hores pel matí i de 18:00 a 20:00 hores per la tarda (Fig. 1). La franja d'entremig del dia serveixen per descansar, però també perquè els estudiants desenvolupin el treball escrit que forma part de l'avaluació. Els alumnes s'allotgen en una casa de turisme rural que es converteix en centre d'operacions, laboratori de registre i siglatge de materials, així com també en espai de convivència i descans.

Tal i com s'ha dit, l'assignatura té com a objectiu dotar els estudiants de les habilitats necessàries per al futur exercici de la professió. Per aquest motiu, el procés d'excavació s'adapta a les necessitats formatives i a la diversitat de coneixements previs de cada grup. Les jornades de treball compten amb la supervisió i seguiment dels directors d'excavació. En acabar l'assignatura,

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

---

tots els estudiants hauran perfeccionat l'ús de les diverses eines d'excavació (pic, pala, carretó), hauran treballat en diferents contextos (enderroc, estructures, restes òssies) i amb diverses dificultats tècniques i de presa de decisions.

Més enllà d'això, dins de les jornades de treball al jaciment, els estudiants reben formació específica sobre algunes matèries necessàries per a la pràctica arqueològica professional:

- 1) Fotogrametria 3D.
- 2) Registre topogràfic.
- 3) Seguiment de màquina excavadora.
- 4) Registre arqueològic.
- 5) Estudi de materials.

Tant el treball arqueològic com les esmentades sessions formatives es desenvolupen en equips de tres a quatre persones.

L'avaluació compta amb un model de rúbriques on es valora la competència i actitud de l'estudiant en les tasques de camp. Una part de la nota s'estableix sobre el treball diari desenvolupat al jaciment, a partir de l'assoliment de les competències d'excavació i registre arqueològic. Atès que el treball en equip és una premissa fonamental de l'arqueologia, també es valora la capacitat de treballar col·laborativament amb la resta de companys (Pérez-Aguilar 2015).

D'igual manera, els alumnes han de presentar un treball escrit consistent en simular una petició de permís d'intervenció per a la propera campanya arqueològica al jaciment. Això els obliga a conèixer el context i trajectòria del lloc on cursen l'assignatura, a sintetitzar els reptes científics de la campanya en curs, i a familiaritzar-se amb el llenguatge i procediments de l'administració pública en matèria arqueològica.

La continuïtat de la formació al laboratori

Durant el període lectiu, la tasca continua al laboratori, on es porten a terme els estudis de material, el tractament de les dades i la redacció d'informes i memòries. L'espai on es realitzen aquestes tasques és el Laboratori d'Arqueologia Medieval (<http://www.ub.edu/lamub/>). En aquest entorn hi col·laboren alguns dels membres dels equips d'excavació i també nous estudiants que volen participar en campanyes posteriors (Fig. 5).

En els darrers cursos s'han incorporat en algunes assignatures optatives del grau d'arqueologia de la UB el treball al laboratori de forma obligatòria, fent que l'estudiant hagi

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

---

de treballar els materials en tot el seu procés d'anàlisi, partint de l'inventari que s'ha fet a camp prèviament, netejant les peces quan cal i fent una fitxa d'anàlisi completa de cada un dels materials que han aparegut a l'excavació realitzada durant l'estiu.

Amb aquestes pràctiques, els estudiants dediquen nou hores a aquestes tasques, on es pretén que assoleixin diverses competències del grau.

Al laboratori se'ls demana que treballin en grups de dues o tres persones, que es formen de la mateixa manera que en el treball de camp, organitzant-se a partir de les habilitats i interessos dels participants, també se'ls demana que portin ordinador per poder-se connectar a internet i se'ls facilita de 6 a 10 objectes/materials excavats en la campanya de l'estiu anterior. També se'ls facilita tota la informació respecte la campanya (planimetria, relació d'unitats estratigràfiques, fitxes de les estructures i elements treballats en fotogrametria), bibliografia específica i adreces d'internet amb informació concreta i totes les eines que poden necessitar per desenvolupar l'anàlisi (balança, peu de rei, perfilador, raspalls, etc.).

Les tasques que desenvolupen consisteixen en fer una proposta de fitxa per aquests materials i complimentar-la, sempre sota supervisió i ajuda tant de la docent com de persones que han estat en l'excavació, sovint els mateixos directors. Paral·lelament s'organitzen sessions de formació en l'ús de metodologies o tècniques més específiques, com ara fotogrametria, estudis antropològics, disseny en 3D o bases de dades.

Pensem que els resultats són molt satisfactoris atès que els alumnes treballen en un laboratori d'arqueologia al que consideren que van poc sovint; manipulen i analitzen arqueològicament materials extrets d'una campanya específica a la que s'han d'aproximar a partir de documentació diversa sense haver-hi estat i el fet d'haver de reflexionar respecte tot el que ha de contenir una fitxa de material els fa treballar la peça en sí i tot el que s'hi relaciona (ubicació dins del jaciment, cronologia, especificitats com el fet de si cal fer dibuix o no, fer fotografies i com fer-les...).

Finalment han de presentar un treball amb la contextualització històrica del jaciment i un anàlisi interpretatiu dels materials i les fitxes que han realitzades.

És tot just una aproximació a les tasques de laboratori i la interpretació de dades arqueològiques, però també és en aquest entorn on els participants tenen ocasió de realitzar les seves pròpies recerques o de col·laborar en altres que, molt sovint culminen amb la presentació d'una comunicació en congressos de diferents temàtiques. L'equip de direcció estimula aquestes iniciatives i supervisa la seva qualitat i adequació a les línies generals de la recerca que portem a terme.

A mode de cloenda

Els entorns d'aprenentatge no reglat a l'aire lliure i la convivència de l'equip d'excavació en un allotjament compartit, condiciona la dinàmica de treball/aprenentatge dels participants. El temps és un altre factor a tenir en compte, les campanyes tenen una durada de dues o tres

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

---

setmanes i es repeteixen cada temporada durant els 4 anys de durada dels projectes oficials. La necessitat d'obtenir uns determinats resultats de recerca, obliguen a aconseguir uns objectius en el treball de camp que suposen una certa pressió sobre tot l'equip.

En aquest sentit, i no només en qüestions científiques, els participants han de prendre consciència del què significa el seu treball durant aquestes setmanes ja que l'èxit de tot el projecte depèn en gran mesura del bon funcionament de les campanyes arqueològiques.

Aquest grau de consciència no el trobem en els estudiants que s'han matriculat a l'assignatura de pràctiques de "Treball de Camp" del grau d'arqueologia. En aquest cas, els estudiants estan permanentment pendents de la forma com seran avaluats i el seu comportament és menys compromès amb els resultats però més obediència en les formes. Exactament el mateix succeeix en les pràctiques de laboratori.

L'oferiment que fem a aquells participants que mostren més interès i compromís, d'implicar-se més en el projecte de recerca, ens ha donat sempre molt bons resultats. Normalment els proposem que iniciïn una recerca pròpia vinculada a algun dels jaciments, materials o temàtiques del projecte, amb l'ajuda d'algun dels investigadors de l'equip. La possibilitat de presentar els resultats en congressos o de publicar en revistes és l'únic benefici que en poden treure. Amb el temps la majoria dels més implicats acaben dirigint campanyes arqueològiques en algun dels jaciments del projecte.

La dinàmica que es genera és beneficiosa per a tots ja que els joves que es van incorporant aporten al projecte noves idees, noves propostes d'utilització de les tecnologies i fins i tot noves excavacions per incorporar en projectes futurs.

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

5.1 FIGURA 1: JACIMENT D'ALGÜAIRE: EL TREBALL DE CAMP AMB EINES GRANS SUPOSA UN ESFORÇ FÍSIC IMPORTANT I REQUEREIX UNA BONA ORGANITZACIÓ DEL TREBALL COL·LABORATIU

5.2 FIGURA 2: JACIMENT DE SANT MARTÍ DE LES TOMBETES: L'EXCAVACIÓ DE NECRÒPOLIS REQUEREIX DISPOSAR DE PERSONES AMB UNES DETERMINADES HABILITATS I CAPACITATS PER GARANTIR L'ÈXIT DE LA INTERVENCIÓ

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

5.3 FIGURA 3: JACIMENT DE VILAVELLA DEL CASTELLET: EN LES FEINES MÉS DURES, COM EN L'AIXECAMENT DE GRANS BLOCS DE PEDRA, CAL SABER COMBINAR LA TRAÇA I LA FORÇA. LA COL·LABORACIÓ ENTRE ELS MEMBRES DE L'EQUIP ÉS UN ASPECTE CLAU

5.4 FIGURA 4: SESSIÓ DE FORMACIÓ EN L'ÚS DE L'ESTACIÓ TOTAL PER PROCEDIR AL REGISTRE DE LES RESTES EN EL PROCÉS D'EXCAVACIÓ

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

5.5 FIGURA 5: TREBALL DE LABORATORI: DIFERENTS GRUPS DE TREBALL REALITZEN TASQUES D'ESTUDI DE LES RESTES RECUPERADES A LES EXCAVACIONS REALITZADES EN LES CAMPANYES ANTERIORS

5.6 FIGURA 6: LES TASQUES DE LABORATORI SOVINT REQUEREIXEN MOLTA PACIÈNCIA COM EN EL CAS DE CLASSIFICAR MATERIAL CERÀMIC I POSTERIORMENT PROCEDIR AL SEU SIGLATGE PEÇA PER PEÇA

6 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES (segons normativa APA)

Agbe-Davies, A. S.; Galle, J. E.; Hauser, M. W.; Neiman, F. D. (2014) "Teaching with Digital Archaeological Data: A Research Archive in the University Classroom". *Journal of Archaeological Method and Theory*, 21/4, 837-861.

Bardabio, A.; Mañé, S.; Pizarro, J. y Vila, M. (2013). "Una experiència integrada d'educació i investigació prehistòrica. El Camp d'Aprenentatge de la Noguera". *Treballs d'Arqueologia*, 19, 105-120.

Castell, P. (2009). "Participar en una excavació programada: una experiència de formació en la recerca històrico-arqueològica". En: Sancho, M. (Coord.) *Mur. La història d'un castell feudal a la llum de la recerca històrica-arqueològica*. Tremp, Garsineu edicions, 31-38.

Fredericksen, C. (2005). *Archaeology out of the Classroom: Some Observations from the Fannie Bay Gaol Field School, Darwin*. *Australian Archaeology*, 61, 41-47.

Pérez-Aguilar, L.G. (2015): "Experiencia de aprendizaje cooperativo en la enseñanza de la Arqueología medieval y postmedieval", *II Jornadas de docencia universitaria*. Sevilla, ICE, 488-499.

Sancho, M. (2015) *Reconstructing the Middle Ages Through Archaeology / Des de l'arqueologia reviu l'edat mitjana*. Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.

Santacana, J. (1996) "La interrelació entre docència i investigació en arqueologia", *Treballs d'Arqueologia*, 4, 8-31. <https://ddd.uab.cat/record/30924>